

Філософія

УДК 165.731:398(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20640032>

**Позитивізм як теоретична складова
досліджень Івана Франка у царині фольклористики**

Матюшко Богдан,

кандидат філософських наук, доцент, кафедра філософії,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ,
Україна, <https://orcid.org/0000-0001-9178-1938>

Прийнято: 21.05.2026 | Опубліковано: 30.05.2026

***Анотація.** Стаття присвячена з'ясуванню ролі ідей позитивізму як теоретико-методологічних засад фольклористичних досліджень одного з видатних українських діячів – Івана Франка (1856 – 1916). Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що на цей рік припадають 170-річчя від дня його народження та 110-річчя від дня смерті. Фольклористичні праці І. Франка і дослідження про нього дозволяють поставити проблему вибору вченим позитивізму як основи відповідних наукових пошуків. **Метою статті** є виявити близькі до позитивізму ідеї І. Франка на початку його наукового шляху, після чого, враховуючи здобутки інших учених, розкрити роль позитивізму у його фольклористиці. **Методи.** Для ілюстрації ідей І. Франка і сучасних українських учених було застосовано метод доксографії у формі цитування. Функціональний аналіз дозволив виявити місце ідей позитивізму у фольклористиці І. Франка, а компаративний – уточнити позиції дослідників*

його наукової спадщини. Методом отримання висновків став аналітико-синтетичний. У **результаті** дослідження виявлено, що І. Франко цікавився фольклором ще з підліткового віку, а одна з його перших наукових праць ставить вимогу реалістичності мистецтва. Досліджуючи різні зразки літератури і творів усної народної творчості, вчений послідовного розглядав їх як явища, цілком придатні для наукового вивчення, за аналогією до природознавства. Підсумком фольклористики І. Франка є вимога критичного вивчення творів усної народної словесності за вимогами культурно-історичної школи в її позитивістській версії, оформленій І. Теном. **Висновки.** 1. Частково самостійно, а вирішальним чином під впливом Михайла Драгоманова Іван Франко опанував теоретичні ідеї першого позитивізму як методологічні засади власних досліджень у царині гуманітарних наук загалом і фольклористики зокрема. 2. Залучення вченим ідей інших фольклористичних шкіл: міфологічної, антропологічної, міграційної, компаративістичної та філологічної відбувалося з метою доповнення здобутків першого позитивізму, в колі яких на межі 1870 – 1880 років отримала нове життя культурно-історична школа. Змістом Франкової фольклористики стало вивчення зразків усної народної творчості за аналогією до природних явищ і з застосуванням еволюційної теорії. 3. Сучасні українські вчені одностайні в тому, що ідеї позитивізму у формі, наданій їм культурно-історичною школою, є ключовими теоретико-методологічними засадами пошуків І. Франка у царині фольклористики. Перспективи подальших досліджень з тематики, дотичної до даної статті, полягають у вивченні особливостей теоретичних засад пошуків Івана Франка у різних галузях гуманітарних наук.

Ключові слова: Іван Франко, фольклористика, народна пісня, позитивізм, Михайло Драгоманов, Іполит Тен, культурно-історична школа.

Positivism as theoretical component of Ivan Franko's researches in folklore studies

Bohdan Matiushko

PhD in Philosophy, Associate Professor, Department of Philosophy
Myhaylo Dragomanov Ukrainian State University,
Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-9178-1938>

Abstract. *The Article is dedicated to clarifying the role of ideas of Positivism as theoretical-methodological bases of Folklore studies by one of the prominent Ukrainian figures – Ivan Franko (1856 – 1916). The relevance of the topic under study is due to the fact that this year marks the 170th anniversary of his birth and the 110th anniversary of his death. I. Franko's folkloristic works and research about him allow us to pose the problem of scientists choosing Positivism as the basis for relevant scientific research. **Objective of the article** is discovering I. Franko's ideas close to Positivism at the beginning of his scientific career, and then, taking into account the achievements of other scientists, to reveal the role of Positivism in his Folkloristics. **Methods.** To illustrate the ideas of I. Franko and modern Ukrainian scientists, the method of Doxography in the form of Citation was used. Functional Analysis allowed us to identify the place of the ideas of Positivism in I. Franko's Folkloristics, and Comparative Analysis allowed us to clarify the positions of researchers of his scientific heritage. The method of obtaining conclusions was Analytical-Synthetic. **Results.** In this Article was found that I. Franko was interested in Folklore since adolescence, and one of his first scientific works sets the requirement of Realism of Art. Investigating various samples of Literature and works of Oral Folk Art, the scientist consistently considered them as phenomena that are quite suitable for scientific study, by analogy with Natural Science. The result of*

*I. Franko's Folklore Studies is the requirement of critical study of works of Oral Folk Literature according to the requirements of the Cultural-Historical School in its positivist version, formulated by H. Tain. **Conclusions.** 1. Partly independently, but decisively under the influence of Mykhaylo Dragomanov, Ivan Franko mastered the theoretical ideas of early Positivism as methodological foundations for his own research in the field of Humanities in general and Folklore Studies in particular. 2. The scientists' involvement in the ideas of other Folklore Schools: Mythological, Anthropological, Migrational, Comparative, and Philological, was done with the aim of supplementing the achievements of the first Positivism, in the circle of which the Cultural-Historical School received a new life at the turn of 1870 – 1880. The content of Franko's Folklore Studies was the study of samples of Oral Folk Art by analogy with natural phenomena and with the application of Evolutionary Theory. 3. Modern Ukrainian scientists are unanimous in the fact that the ideas of Positivism in the form given to them by the Cultural-Historical School are the key theoretical and methodological foundations of Ivan Franko's searches in the Folklore Studies. The prospects for further research on the topic relevant to this article lie in studying the peculiarities of the theoretical foundations of Ivan Franko's searches in various branches of the Humanities.*

Keywords: *Ivan Franko, Folklore studies, folk song, Positivism, Myhaylo Dragomanov, Hippolyte Tain, Cultural-Historic School.*

Постановка проблеми. На цей рік припадають 170-річчя від дня народження і 110-річчя від дня смерті одного з видатних українців – Івана Яковича Франка (27 серпня 1856 – 28 травня 1916). Вагоме місце у його доробку посідає фольклористика, якою він цікавився від дитинства протягом усього свого життя. Відомо, що в українській науковій думці мають місце різні теоретичні підходи до вивчення творчості письменника, поета, історика,

економіста, громадського та політичного діяча, фольклориста, яким був Франко. Однією з граней його творчості є також філософія. Так само очевидно, що дослідження Франка мали відповідне підґрунтя. В умовах, коли Україна тридцять п'ять років тому відновила свою Незалежність, учені отримали можливість вивчати ідейну спадщину Франка без ідеологічного диктату з боку колишніх імперій, до складу яких входила Україна. Зважаючи на загальновідомі згадки про позитивізм у різних працях Франка і роль цієї течії у формуванні його світогляду і наукових зацікавлень, постає питання: наскільки вагомою є роль цієї течії думки у фольклористичних розвідках видатного українця? Тим більше, що таке питання ставили вже й сучасники Франка.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поряд з першоджерелами, тобто, значними працями І. Франка різних періодів його творчості, один лише перелік яких посяде цілий абзац тексту, прямо чи опосередковано пов'язаними з фольклористикою, на увагу заслуговують розвідки українських учених, які зверталися до цієї проблеми. Так, літературознавиця Лілія Савчук, по суті, поставила проблему позитивізму у творчому методі І. Франка. Низка фольклористів: Роман Кирчів, Віктор Давидюк, Ярослав Гарасим – серед іншого, теж видали статті, в яких проаналізували наукову методологію Франка у відповідній царині. Ганна Сокіл і Святослав Пилипчук дослідили фольклористичний доробок Франка, відповідно, у контексті української фольклористики в Галичині другої половини ХІХ – початку ХХ ст. та його концептосфери.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Щойно згадані дослідники та дослідниці розглядають певні частини ідейної спадщини І. Франка. Так, Л. Савчук зосередилася на літературній критиці, натомість наголосила на позитивізмі як невід'ємній складовій поглядів видатного

українця. З. Кирчів, звернувши увагу на застосування Франком у власних фольклористичних дослідженнях різних методів, оминув згадку про позитивізм, лишивши відповідні розвідки своїм наступникам. В. Давидюк і Я. Гарасим акцентували на культурно-історичній школі як позитивістській науковій спільноті, послідовником якої свого часу став Франко, лишивши відкритим питання про його шлях до позитивізму, який, як буде видно з подальшого викладу, визначився вже на початку творчості Франка. Слідом за ними, Г. Сокіл, своєю чергою, розкрила конкретні прикладні аспекти застосування Франком теорії позитивізму у формі культурно-історичної школи, більше зосередившись на впливах видатного українця на сучасників і наступників. С. Пилипчук доповнив постановку проблеми, якій присвячена дана стаття, ґрунтовним аналізом особливостей застосування Франком ідей інших тогочасних фольклористичних шкіл у власних дослідженнях.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Щойно перелічені вчені, з огляду на заявлені й розкриті теми своїх розвідок, цілком успішно виконали свої завдання, більше того: саме так вони уточнили проблему, розв'язання якої можливе наступним чином: слід виявити близькі до позитивізму ідеї І. Франка на початку його наукового шляху, після чого, враховуючи здобутки інших учених, розкрити роль позитивізму у фольклористиці Франка. Адже очевидно, що застосування ідей цієї філософської течії в одній галузі гуманітаристики закономірно позначається на інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Про свої праці з усної народної творчості Франко сказав в автобіографії так: «З ранньої молодості я займався також етнографією і фольклористикою. Ще в гімназії записав з уст різних людей сотні народних пісень, казок, прислів'їв та інших творів» [1, с. 81]. Враховуючи, що навчання у Дрогобицькій реальній гімназії відбувалося у

1868 – 1875 роках, Франко почав фольклористичні дослідження в 12 років і відтоді не припиняв їх до кінця життя.

Навчаючись у Львівському університеті, Франко на одному з засідань студентського гуртка в 1876 році виголосив доповідь «Поезія і її становисько в наших временах. Студіум естетичне», в якій висловив низку думок, які згодом будуть розвинені в спеціальних дослідженнях з різних гуманітарних наук. Навіть у колі романтичного дискурсу він звернув увагу на серцевину змісту поезії: «Що предметом поезії мусить бути життя, то ніт сомнінія» [2, с. 396]. З'ясовуючи питання про ідеал як мету поезії, тоді ще майбутній учений, по суті, ставить проблему різних типів наукової раціональності: «Правда, розличнії суть ідеали: філолог має іний ідеал, математик – іний, природописець – знов іний» [2, с. 394]. А розв'язуючи проблему співвідношення між життям та ідеалом, причому чітко усвідомлюючи недосяжність останнього, Франко робить наступний висновок: «Дійствительність най буде підставою поезії – а тогди она буде мати ціну для дійствительності. Не романтичні фантасмагорії, но життя, яким всі жиєм, най представляє нам поезія, а тогди лишень стане нам вона вірною подругою в житті» [2, с. 399]. Це – ніщо інше, як маніфестація реалізму в літературі, яка незабаром реалізується, серед іншого, у фольклористичних дослідженнях ученого.

1877 року Франко відгукнувся рецензією на український переклад Михайлом Старицьким сербських народних дум і пісень. Наприкінці своєї розвідки вчений зазначає: «Правда, що пісні найновішої формації, які складає наш народ, по більшій часті не історичні, а радше сатиричні, але я не знаю, чим се промовляє на їх некористь? Я думаю, що, противно, се свідчить о вищій розвою народного самопізнання, коли народ зачинає критично розглядати суспільний устрій, який його окружає, а не сміючи або й не вміючи висказати

своїх вражень просто, висказує їх гумористично-іронічним способом, у їдких, насмішливих пісеньках. Тоті пісеньки, хоч і не живописують, як історичні думи, характеру і життя усього народу, та зато для всякого чоловіка, живучого сучасним життям, вони, хто знає, чи не важніші, як історичні думи, бо в них найбільше матеріалу до тої науки, котра тепер займає всіх найзнаменитіших учених, – до народної соціології» [3, с. 59]. Як відомо, на цей час припадає розгортання співпраці Франка з іншим видатним діячем української науки й культури – Михайлом Драгомановим, який став його вчителем. Як популяризатор позитивізму в українських, а згодом і європейських колах, Драгоманов зробив усе можливе, щоб Франко пішов його шляхом. У щойно наведеній цитаті цілком простежується обізнаність Франка з фольклористичними зокрема і гуманітаристичними загалом здобутками Драгоманова, безперечно, і теоретико-методологічними, які ґрунтувалися на ідеях першого позитивізму Огюста Конта і його учня Еміля Літтре, Джона Стюарта Міла, Герберта Спенсера, Генрі Томаса Бакла.

У статті 1878 року «Література, її завдання і найважливіші ціхи» знаходимо вже конкретне визначення наукового реалізму: «Література, як і наука сьогочасна, повинна бути робітницею на полі людського поступу. Її тенденція і метод повинні бути наукові. Вона громадить і описує факти щоденного життя, вважаючи тільки на правду, а не на естетичні правила, а заразом аналізує їх і робить з них виводи...» [4, с. 13].

Це визначення цілком відповідає позитивістській теоретико-методологічній установці, згідно з якою в царину соціально-гуманітарних наук, культури і мистецтва переносяться канони науковості емпіричного природознавства.

1882 року Франко видав цикл з чотирьох статей під назвою «Знадоби до вивчення мови і етнографії українського народу». У другій з них, «Дещо про

Борислав», учений пише про новітні на той час пісні, складені українцями-робітниками нафтопромислів. Вже на її початку Франко засвідчує як обізнаність з виданим Драгомановим зібранням «Нові українські пісні про громадські справи», так і подальше використання ідей позитивізму, висловлених у попередніх працях, у ролі теоретичної засади власних фольклористичних розвідок: «Що поетична творчість нашого народу ще не вичерпалася, що він ще спосібний видобувати чимраз нові тони, відзиватися чимраз новими, а все хорошими, ніжними і характеристичними піснями на всякі біжучі справи, котрі глибше діткнуться його життя і показують вплив на його суспільні і економічні обставини, сього, думаю, нема потреби доказувати, впрочім, се дуже гарно показав д. Драгоманов своєю новою працею про нові українські пісні про громадське життя» [5, с. 186–187]. Далі визначені критерії того, що певна подія стане основою народної пісні: «Щоб яке діло відкликалося в пісні народній, до сього треба: 1) щоб те діло було йому (народові. – Б. М.) близьке, тикало часто його життя, вражувало ненастанно його увагу; 2) щоб воно тикало не певні вибрані єдиниці, але цілу масу народу чи то в цілім краю, чи тільки в певній місцевості, т. є., звівши се на інші слова, щоб було діло більше економічне, ніж політичне і 3) щоб діло те було для народу ясне і зрозуміле» [5, с. 187].

Того ж року у статті «Останки первісного світогляду в руських¹ і польських загадках народних» Франко слідом за представниками першого позитивізму та близького до них засновника культурної антропології Едварда Бернета Тайлора визначає особливості світогляду первісної людини наступним чином. Нагадавши своє визначення поезії як життя [6, с. 332], він починає з її специфіки: «Поезія зображує життя там, де воно єсть дійсно, і

¹ - тут і скрізь у Франка «руський» за тогочасним слововжитком означає «український», «Русь» – Україна.

представляє його навіть там, де його нема, отже, в так званій мертвій природі» [6, с. 332]. Звідси зрозуміло, що «в очах поета сонце починає усміхатися, місяць тужливо роззираєсь по небесній пустині, хмари грозять світлу, вітер проходить по степах, стогне на могилах або нашіптує прохожому якісь страшні повісті, вода лоскоче стопи рибачка і манить його до своїх хрустальних палат, дощ січе, проймає промоклого путника, мороз тисне, метелиця скажені танці виправляє, спека душить, ніч милосердо прикриває своїм плащем людські терпіння, день встає з рожевого ліжка і т. д. і т. д.» [6, с. 332]. Подібною виступає і релігія первісної людини: вона була «... почитанням природи, котре в тім полягало, що чоловік наділяв цілу природу життям і чувствами, подібними до своїх власних і до тої, так оживленої природи (рівнорядної з ним під взглядом життєвих прикмет, але вищої від нього під поглядом сили), вступав у відносини, як підданий взглядом свого пана і владника» [6, с. 332]. Джерелом значної кількості українських та польських народних загадок виявляються провідні різновиди такої первісної релігії²: «... *анімізм* (віра в загальне одушевлення) чи то в неясній формі фетишів (живих, шкодячих або помагаючих чоловікові предметів, амулетів і пр.), або в формах звірячих (*зооморфізм*) і людських (*антропоморфізм*)» [6, с. 333]. Франко не оминає тут і проблему залишків антропоморфізму як у фольклорі, так і в повсякденній мові, особливо з огляду на її використання у науці: «Кожному, хто нині працює над наукою і намагає в кожному разі строго науково виражати свої мислі, відомо добре, які труднощі ставить в тім взгляді сама бесіда, котра все персоніфікує, наділяє життям особистим і силами психічними. Бо і чим же суть наші щоденні вираження: *сонце сходить, ніч заскакує подорожнього, дощ іде, вітер гуляє, мороз тисне, гори возносяться* і такі інші, як не утертими

² - Тут і далі у цитатах Франка для зручності їх сприймання розрядка оригіналу замінена на курсив.

в щоденнім ужитку, але зовсім недокладними, ненауковими виображеннями анімістичними?» [6, с. 333]. Очевидно, що наведені вище поняття, запропоновані антропологічною школою фольклористики, доповнюють початковий позитивістський орієнтир дослідника. Він прямо заявляє, що метою його розвідки є «... розбір тільки одної часті загадок з тої громади, котру я назвав загадками анімістичними, – а іменно тої часті, котра представляє нам сили і явища природи, як небо, сонце, місяць, звізди. Вогонь, вітер і т. д. З представлення і розбору тої громадки загадок читателі, надіюсь, будуть могли переконатися, що вищепредставлені розумування о повстанні загадок народних не суть ніякими апріоричними спекуляціями, а тільки простою дедукцією з даного матеріалу і з загальнозвісних в науці фактів» [6, с. 336–337].

У 1887 році Франко оприлюднив статтю «Як виникають народні пісні». В цій праці генеза таких зразків українського фольклору проводиться на ще більш глибокому рівні. Вчений наголошує, що критерії добору зразків народних пісень під час їх збору фольклористами до останньої третини XIX століття виявилися суб'єктивними, отже, ненауковими: «Само собою зрозуміло, що перші збирачі народних пісень передусім звертали увагу на такі пісні, які найбільше відповідали їхнім науковим або політичним інтересам, чи, зрештою, пануючим у літературі смакам» [7, с. 57]. Це призводило навіть до створення підробок: «Швед Макферсон видає поеми і пісні Оссіана, той знаменитий фальсифікат, який, незважаючи на це, бу прабатьком романтичної школи і залишив свій слід на літературному колориті цілої епохи» [7, с. 57]. Відтак, романтизм як філософський ґрунт фольклористики виявляється науково неспроможним, більше того, послідовне проведення романтичної точки зору у фольклористиці стикається з суперечністю до дійсності: «Романтична школа в Польщі проголошує вустами Міцкевича народну пісню

“святою скрижаллю, в якій народ зберігає свою звитяжну зброю, пряжу своїх дум і квіти своїх почуттів”; річ очевидна, що кожна національна група, в якій пробуджується свідомість, прагне не лише мати таку скрижаль, але прагне мати її в цілковитій чистоті і недоторканності. Мало того, кожна група звертається до своєї скрижалі, щоб у ній відшукати саме те, чого вона потребує, відшукати зброю, здатну відстояти межі народної самостійності. Народна пісня з святої скрижалі сама стає зброєю, якою орудують про і contra» [7, с. 59]. Навіть представники інших, відмінних від романтизму, кіл інтелігенції, в тому числі й української, не змогли уникнути відповідної тенденційності у фольклористиці: «Так, в українській літературі ми бачили теологів, які на підставі народних пісень і прислів'їв приписували народові повне і детальне знання християнської догматики, але бачили також і соціалістів, які на тій самій підставі проголошували, що погляди українського народу в суспільних справах хоч не ясно, проте близько підходять до ідеалів соціалізму» [6, с. 59–60].

Вихід з такого становища пропонує культурно-історична школа фольклористики, біля витоків якої став французький філософ-позитивіст Іполит Тен. Не називаючи ні його, ні школи, Франко говорить: «Тільки в останній час дедалі ширше починає прокладати собі шлях справді наукове розуміння і пояснення пісень та інших усних народних творів як матеріалу до історії народної культури, а отже, як до матеріалу історичного, як документа» [7, с. 60]. Новий метод фольклористики, який відповідає всім вимогам науковості, полягає в наступному: «І як у сучасній історичній науці апріорне трактування предмета, тобто підтягування чи навіть підфарбовування історичних документів під певні наперед взяті схеми та концепції, зникло або поступово зникає і поступається місцем індуктивній реконструкції минулого за допомогою якнайдокладнішого критичного розгляду і дослідження кожної

цеглини, кожного документа і кожної вміщеної в ньому деталі, так і в етнографічній науці, яка під впливом вищезазначеного методу стає в силу необхідності частиною історії культури, замість давнішого некритичного користування сирим матеріалом усної народної літератури поволі з'являється критичне опрацювання цього матеріалу для наукових цілей» [7, с. 60].

Конкретним прикладом застосування нового методу, відтак, відповіддю на питання, винесене Франком до назви своєї статті, є положення, які впливають з аналізу світосприйняття первісної людини: «Всякий незвичайний факт, незвичайне явище збуджує розум до найвищого ступеня, виявляється в криках, рухах, стрибках, жестах і звертаннях, які, посилюючись у своїй масовості, переходять у пісню... Отже, первісна поезія була, по суті, колективним вибухом почуттів, збірною імпровізацією, яка одночасно була співом, танцем і пантомімою. Рештки цієї первісної поезії ще збереглися досі в деяких обрядових піснях, які виконуються в такт танцю, в супроводі характерних рухів» [7, с. 63]. Коли пісня складена, вона зазнає обробки, результати якої відомі у вигляді її різноманітних варіантів: «Вже складена, ця пісня переходить в уста народу, який завершує у ній те, що в художній поезії називається шліфуванням. У кожній місцевості відповідно до діалекту, клімату, території і звичаїв нова пісня потроху змінюється: незвичні або надто індивідуальні її риси затираються, діалектні форми однієї місцевості поступаються місцем іншим; відповідно до кращої чи гіршої пам'яті співака одні строфи випадають, з'являються інші, вирвані з якоїсь іншої пісні, ці знову підлягають поступовій зміні, і в такий спосіб пісня повільно розщеплюється на велику кількість варіантів, в яких первісний мотив часом підлягає видозміні, затемненню або розвитку то в один, то в другий бік і з яких потім за відповідних умов можуть постати окремі пісні з близькими, але мало між собою схожими мотивами» [7, с. 65–66].

Висновок Франка щодо процесу виникнення й розвитку народних пісень засвідчує, що на той час учений ознайомився з теорією Дарвіна й Спенсера: «Отже, ми маємо тут у сфері колективної творчості те саме явище, яке представляє нам біологія, пояснюючи механічним способом виникнення та розвиток видів тварин і рослин» [7, с. 66]. Особливо важливим є те, що вчений усвідомлює відмінності фольклористикою та біологією, розуміючи, що мова йде про особливості використання методології, спільної для цих двох галузей науки: «Ясна річ, таке зближення є тільки аналогією і нічим більше; мотиви змін в одному і другому випадку зовсім відмінні» [7, с. 66].

Останнє десятиліття XIX століття стало часом, коли Франко визнав себе приналежним до культурно-історичної школи. Так, 1894 року вийшла друком його стаття «Етнологія та історія літератури». У ній, прямо назвавши культурно-історичну школу, вчений окреслює особливості її підходу до вивчення літератури загалом і усної народної творчості зокрема: «Духовне життя народу в усіх його верствах – ось та широка основа, на якій будується ця нова концепція історії літератури. Все, що тільки впливає на зміну у формі або змісті цього духовного життя, має бути предметом пильної уваги з боку історика літератури, якщо він хоче зрозуміти літературні явища даної епохи. А отже, вже не сама лише освіта, письменство й література, але й політичне та економічне життя повинні братися до уваги; історик літератури мусить бути істориком цивілізації свого народу і історію літератури повинен розглядати як частину, і то дуже значну, хоч і не єдину, історії цивілізації» [8, с. 277–278]. Хоча в цій праці Франко не покликається на автора «Історії цивілізації в Англії» – Г. Т. Бакла, ідейна спадкоємність між обома вченими тут очевидна. До того ж, враховуючи свої попередні дослідження усної народної творчості, український учений наголошує, що саме наука про неї (як ми вже знаємо, оформлена на основі теорії та методології першого позитивізму) дозволила

визначити завдання історії літератури щойно названим чином: «Така широка постановка поняття історії літератури вийшла в значній мірі від тієї галузі знання, яку ми звикли на англійський зразок називати фольклористикою, або народознавством» [8, с. 278]. Отже, наукове вивчення літератури загалом є нічим іншим, як розширенням сфери дослідження усної народної творчості зокрема.

Вершиною Франкової фольклористики цілком можна вважати «Студії над українськими народними піснями», які складають два томи зібрання його творів. «Переднє слово» до першого з них написане 1907 року, а всі «Студії» склалися з кількох десятків статей, написаних у період 1902 – 1913 років та частково опублікованих у різних періодичних виданнях. Учений, як випливає з його власних слів, перебуває на позиціях культурно-історичної школи, причому висловлює зауваження про непослідовне дотримання її теоретичних принципів, передусім критичного підходу до досліджуваного матеріалу, навіть на адресу своїх учителів та попередників: «А тим часом нема нічого легшого, як попасти на хибну дорогу, оперуючи чи то в історичних, чи в літературних, чи в естетичних розвідках неперевіреним критично матеріалом... Навіть у працях таких обережних дослідників, як Потебня, Драгоманов та Веселовський, стрічаються непорозуміння та помилки, спричинені браком історично-критичного розсліду текстів і філіації поодиноких пісень... » [9, с. 15 – 16]. Мету своїх досліджень Франко сформулював так: «Не вдаючися ні в які загальні міркування ані системи, брати текст за текстом пісні, опубліковані в наших збірниках або переховані в рукописах, зводити до купи всі їх відомі й невідомі досі варіанти і студіювати їх детально, розширяючи в міру потреби дослід на сусідні країни, з якими наші пісні виявляють органічний зв'язок, притягаючи до порівняння матеріал прозовий, старі друки, загалом усе, що може причинитися до якнайповнішого зрозуміння даної пісні...» [6, с. 16]. Ці

слова, які найчастіше наводяться дослідниками Франкової фольклористики, можна впевнено назвати його науковим заповітом. Вони свідчать також про те, що наприкінці життя вчений сформулював таку дослідницьку настанову, в якій метод переважає над теорією. Адже якщо до цього часу ми мали справу із застосуванням Франком теоретико-методологічного інструментарію переважно культурно-історичної школи фольклористики, то з щойно наведеної цитати випливає те, що, в разі невідповідності критеріям науковості, навіть він раніше чи пізніше стає об'єктом критики.

Враховуючи це, можна зрозуміти значення наявних досліджень з теми даної статті. Так, цілком обґрунтованою є думка Л. Савчук про те, що «Франко солідаризувався з висунутими Драгомановим і співзвучними з ідеями європейських позитивістів вимогами науковості, народності літератури, її соціальної заангажованості, скерованості на аналітичне дослідження дійсності» [10, с. 31].

Р. Кирчів наголошує на тому, що Франкові «належить істотний внесок у розвиток і утвердження науково-теоретичних засад української фольклористики» [11, с. 898].

В. Давидюк, як і попередній дослідник, особливої уваги надає як успішній реалізації Франком можливостей культурно-історичної школи, так і тому, що Франко залучає до свого інструментарію ідеї інших фольклористичних шкіл, близьких до тієї, до якої належав він сам: «Методологія культурно-історичної школи найпридатніша для аналізу пісенного матеріалу, особливо – історичних пісень... Часто критикуючи в останній період своєї наукової діяльності крайнощі, які виходили з-під пера компаративістів та представників антропологічної школи, І. Франко не відкидав того раціонального, що мала кожна з них» [12, с. 909, 910]. І, як підсумок: «За особистим внеском у розв'язання методологічних питань І.

Франко поступається не лише М. Драгоманову, М. Грушевському, а й навіть М. Костомарову, але за кількістю конкретно розв'язаних завдань щодо наукової атрибутизації фольклорних текстів перевершує усіх їх навіть разом узятих» [12, с. 910].

Я. Гарасим, як і Іван Денисюк, на якого він покликається, особливий наголос ставлять на тому, що Франко, звернувшись до здобутків різноманітних фольклористичних шкіл XIX – початку XX ст., застосовував їх комплексно: «Широка обізнаність з найновішими досягненнями європейської фольклористичної думки призвела до ще глибшого усвідомлення необхідності поєднання різних методів і шкіл та встановлення об'єктивно-методологічної адекватності у кожному конкретному випадку» [13, с. 912].

Г. Сокіл підкреслює фольклористичні здобутки І. Франка з огляду на їх прикладний характер, адже йдеться, передусім, про адекватну методологію збору та обробки відповідного матеріалу, саме завдяки приналежності вченого і його сподвижників і послідовників до культурно-історичної школи: «Найяскравіше репрезентують культурно-історичну школу в її позитивістичній фазі (перша була романтична³) частиною своєї наукової спадщини І. Франко, М. Грушевський як автор “Історії української літератури”, зокрема, розглядаючи фольклор, В. Гнатюк, Ф. Колесса. Їхні дослідження тяжіють до конкретики, до встановлення міри історичності твору, його автентичності, наукової достовірності в окресленні національного характеру, скрупульозності у вивченні ментальності народу» [14, с. 69].

Нарешті, С. Пилипчук, проаналізувавши використання Франком здобутків інших фольклористичних шкіл: міфологічної, антропологічної, міграційної, компаративістичної та філологічної, вчергове підкреслив, що видатний українець віддав належне кожній з них. Натомість культурно-

³ - Про це веде мову також і В. Давидюк (Див. [12, с. 905 – 906]).

історична, заснована на філософії позитивізму, виконує у фольклористичній концептосфері (за назвою монографії дослідника) роль центру сили тяжіння: «Якщо інші фольклористичні школи цікавили І. Франка лише як предмет для поглибленого аналізу і науковець послуговувався методологією кожної з них тільки у випадку необхідності (тоді, коли об'єктивна оцінка матеріалу була б неможливою), то методологію культурно-історичної школи учений намагався використовувати на повну потужність, тим паче, що був переконаний у дієвості обраної стратегії щодо аналітичної оцінки основного корпусу фольклорних творів» [15, с. 92]. Адже «Рух від матеріалу, а не від теорії, що його обрали адепти культурно-історичної школи, відповідав Франковим поглядам на стратегію проведення якісного фольклористичного дослідження» [15, с. 100].

Висновки. З огляду на поставлені в даній статті завдання дослідження, його результатами є три положення. 1. Частково самостійно, а вирішальним чином під впливом Михайла Драгоманова Іван Франко опанував теоретичні ідеї першого позитивізму як методологічні засади власних досліджень у царині гуманітарних наук загалом і фольклористики зокрема. 2. Залучення вченим ідей інших фольклористичних шкіл: міфологічної, антропологічної, міграційної, компаративістичної та філологічної відбувалося з метою доповнення здобутків першого позитивізму, в колі яких на межі 1870 – 1880 років отримала нове життя культурно-історична школа. Змістом Франкової фольклористики стало вивчення зразків усної народної творчості за аналогією до природних явищ і з застосуванням еволюційної теорії. 3. Сучасні українські вчені одностайні в тому, що ідеї позитивізму у формі, наданій їм культурно-історичною школою, є ключовими теоретико-методологічними засадами пошуків І. Франка у царині фольклористики.

З огляду на сказане, перспективи подальших досліджень з тематики, дотичної до даної статті, полягають у вивченні особливостей теоретичних засад пошуків Івана Франка у різних галузях гуманітарних наук.

Список використаних джерел

1. Франко І. Curriculum vitae. Зібрання творів у 50 т. Т. 29. Київ: Наукова думка, 1981. С. 77–82.
2. Франко І. Поезія і її становисько в наших временах. *Студіум естетичне*. Зібрання творів у 50 т. Т. 26. Київ: Наукова думка, 1980. С. 393–399.
3. Франко І. Сербські народні думи і пісні. Зібрання творів у 50 т. Т. 26. Київ: Наукова думка, 1980. С. 5–59.
4. Франко І. Література, її завдання і найважливіші ціхи. Зібрання творів у 50 т. Т. 26. Київ: Наукова думка, 1980. С. 5–14.
5. Франко І. Знадоби до вивчення мови і етнографії українського народу. Зібрання творів у 50 т. Т. 26. Київ: Наукова думка, 1980. С. 180–204.
6. Франко І. Останки первісного світогляду в руських і польських загадках народних. Зібрання творів у 50 т. Т. 26. Київ: Наукова думка, 1980. С. 332–346.
7. Франко І. Як виникають народні пісні. Зібрання творів у 50 т. Т. 27. Київ: Наукова думка, 1980. С. 57–66.
8. Франко І. Етнологія та історія літератури. Зібрання творів у 50 т. Т. 29. Київ: Наукова думка, 1981. С. 273–282.
9. Франко І. Передмова. Студії над українськими народними піснями. Зібрання творів у 50 т. Т. 42. Київ: Наукова думка, 1984. С. 273–282.

10. Савчук Л. Позитивізм у структурі творчого методу Івана Франка. Українське літературознавство: Збірник наукових праць. 2006. Вип. 68. С. 27–32.
11. Кирчів Р. Фольклористика в науковій діяльності Івана Франка (теоретико-методологічні аспекти). Іван Франко: дух, наука, думка, воля: Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.). Т. 1. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008. С. 881–899.
12. Давидюк В. Фольклористичні методи Івана Франка. Іван Франко: дух, наука, думка, воля: Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.). Т. 1. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008. С. 899–911.
13. Гарасим Я. «Студії над українськими народними піснями» Івана Франка: методологічний аспект. Іван Франко: дух, наука, думка, воля: Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.). Т. 1. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008. С. 911–916.
14. Сокіл Г. Українська фольклористика в Галичині кінця ХІХ – першої половини ХХ століття: історико-теоретичний дискурс: [монографія]. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 588 с. + 1,0 вкл.
15. Пилипчук С. Фольклористична концептосфера Івана Франка: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 466 с.